

Tragovi.

Bora Ćosić /

Dejan Djokić /

Goran Vasin /

Gordana Krivokapić Jović /

Branimir Janković /

Milan Radanović /

Matko Globačnik /

Aleksandar Jakir /

Olga Manojlović Pintar /

Drago Rokandić /

Ljubinka Trgovčević

/ Impressum

TRAGOVI – Časopis za srpske i hrvatske teme

IZDAVAČ:

Srpsko narodno vijeće

Arhiv Srba u Hrvatskoj

ZA IZDAVAČA:

Milorad Pupovac

ADRESA UREDNIŠTVA:

Uredništvo Tragova, Mažuranićev trg 6, 10 000 Zagreb

e-mail: tragovi.redakcija@gmail.com

UREDNIŠTVO:

Snježana Banović, Nada Beroš, Dimitrije Birač, Nebojša Blanuša, Kosta Bovan, Nina Čolović, Igor Drvendžija, Tvrtko Jakovina, Dejan Jović, Karlo Jurak, Hrvoje Klasić, Dušan Marinković, Nenad Moačanin, Zvezdana Anastasija Ostojić, Milan Radanović, Ilija Ranić, Drago Rokсандić, Filip Škiljan, Siniša Tatalović, Snježana Vasiljević, Čedomir Višnjić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:

Dejan Jović

IZVRŠNI UREDNIK:

Milan Radanović

UREDNIK PRIKAZA KNJIGA:

Karlo Jurak

DIZAJN I PRIJELOM:

Parabureau / Igor Stanišljević, Tena Križanec

LEKTURA:

Neda Rudež

FOTOGRAFIJA NA KORICAMA:

Tošo Dabac: Trg Republike, oko 1950.

Arhiv Tošo Dabac / Muzej suvremene umjetnosti / Grad Zagreb

NAKLADA: 500

TISAK: Kerschhoffset

ISSN: 2623-8926

UDK: 323.15 (=1/=8) (051)

CIJENA: 50 kuna

IBAN: HR9823600001502433740

SWIFT: ZABHR2X

Ovaj broj Tragova objavljen je uz potporu Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

/ Sadržaj

/ ESEJ

7 BORA ĆOSIĆ

Vreme jubileja: 1914/1917/1918/1945/1948/1968

/ 1918. U STOGODIŠNJOJ PERSPEKTIVI: STVARANJE JUGOSLAVENSKE DRŽAVE

25 DEJAN DJOKIĆ

Vek Jugoslavije: kako i zašto su Srbi, Hrvati i Slovenci stvorili zajedničku državu

52 GORAN VASIN

Prečanski Srbi u Velikom ratu 1914 — 1918.

78 GORDANA KRIVOKAPIĆ JOVIĆ

Liberalno jugoslovenstvo u *Srpskom književnom glasniku* u 1920-im

102 BRANIMIR JANKOVIĆ

“Prijelomna” i “sudbonosna” 1918: obilježavanje stogodišnjice stvaranja Jugoslavije

/ STUDIJA

123 MILAN RADANOVIĆ

Zločini 3. bojne 1. ustaškog obrambenog združenja na području Stare Gradiške
i Bosanske Gradiške krajem 1943. i početkom 1944.

/ RASPRAVA

199 MATKO GLOBAČNIK

Uz knjigu *Historiografija u tranziciji* Drage Roksandića

/ PRIKAZI KNJIGA

215 ALEKSANDAR JAKIR

Drago Roksandić: Historiografija u tranziciji

220 OLGA MANOJLOVIĆ PINTAR

Drago Roksandić: Historiografija u tranziciji

225 DRAGO ROKSANDIĆ

Branka Prpa: Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918 — 1929.

237 LJUBINKA TRGOVČEVIĆ

Branka Prpa: Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918 — 1929.

PRIKAZ KNJIGE

Historiografija u tranziciji

DRAGO ROKSANDIĆ

Zagreb: SKD Prosvjeta, 2018, 564 str.

Historiografija u tranziciji je intelektualna autobiografija profesora Drage Roksandića. U njoj su objedinjeni, samo na prvi pogled, heterogeni radovi koji su nastajali u vremenskom intervalu od 1992. do 2018. godine. Tekstovi o fenomenima, događajima i ličnostima koje je autor analizirao, obuhvataju vreme od sredine 18. do kraja 20. veka i širok spektar tema – od teorijskih rasprava do konkretnih studija slučaja. Način na koji su oni povezani je zapravo “nerv knjige” (da parafraziramo čuveni postulat Eisensteinove asocijativne montaže). Preplitanja opšteg i pojedinačnog, lokalnog i globalnog, iskustvenog i očekivanog u ovoj knjizi, ne samo da predstavljaju važan iskorak savremene historiografije koja se bavi jugoslovenskim prostorom, već i svedočanstvo o vremenima u kojima su tekstovi nastajali, te svakako i o poziciji njihovog autora. Iako pisani kao istoriografske analize i humanističke studije za naučne časopise i stručne zbornike, mnogi od njih jasno ističu Roksandićev stav i glas, njegovu akademsku poziciju i njegov vrednosni *credo*. *Historiografiju u tranziciji* je stoga moguće percipirati i kao svojevrsan itinerer intelektualnog i životnog puta njenog autora. Ona je, kako je to napisao sam Roksandić, svedočanstvo “o promenama u poimanju zanata povjesničara u svijetu koji se konstantno menja, ali ne nužno i napreduje”. Roksandićeva knjiga je indirektno svedočanstvo o poziciji istoričara u vremenu tranzicije.

Navedena igra rečima iz naslova knjige zahteva dodatna objašnjenja. Posebno kada se uzme u obzir da je i sam autor posvetio značajan deo zaključnog poglavlja upravo semantičkoj analizi naslovnih termina. Drago Roksandić je, kao gotovo neupitno, istakao značenje pojma historiografija za većinu istoričara – ma koliko se (nekada i dijametralno) razlikovali njihovi pristupi, razmišljanja i način pisanja o prošlosti. O podrazumevajućem značenju pojma, po Roksandiću, svedoči i činjenica da ga autori koji su propitivali naučnu terminologiju (Ernst Breisach, Mirjana Gross, Peter Novick) gotovo nisu ni razmatrali. U Roksandićevoj interpretaciji historiografija podrazumeva akademski okvir pisanja o prošlosti, ali ne isključuje izvesne vannaučne diskurse koji utiču na

formulisanje “politika prošlosti”. On je, na izvestan način, blizak tumačenju istoriografije, koje je ponudio Andrej Mitrović 1991. godine. U “Raspravljanju sa Klio”, Mitrović je istoriografiju razumeo kao pisanje o prošloj sadašnjosti koje uključuje metodološki određeno i izdvojeno polje istorijske nauke, ali i raznorodne humanističke, publicističke i umetničke studije i prakse. Analize prošlosti koje postoje uz prefikse para, pseudo, anti, ili kontraistoriografije, ma koliko nekada uticajne i preovlađujuće, u javnom polju nisu, međutim, sagledane kao konstitutivni deo historiografskog diskursa.

Sa terminom tranzicija, problem je znatno kompleksniji. Duže vreme on izaziva polemike i polarizuje naučnu zajednicu mnogo radikalnije, nego gotovo l’art pour l’art-tistička diskusija o pojmu istoriografija. Kako je istakao sam autor, pojam tranzicija je u naslovu knjige “autoironijski konotiran” i on ga je na nekoliko mesta sagledao iz lične perspektive. Jasno je naveo da se sa fenomenom tranzicije susreo u formativnim godinama kada je započinjao istraživanja transformacije feudalnih zajednica apsolutističkih monarhija u kapitalistička društva nacionalnih država. Nakon što je termin tranzicija reaktuelizovan posle pada socijalizma u Evropi, Roksandić mu se vratio, obogaćen iskustvom “krizologa” iz vremena 1980-ih. “Mladi brodelijanac” je u tom periodu tragao za tokovima dugog trajanja, kako bi razumeo konkretne probleme društva u kome je živeo. Krizu jugoslovenskog društva u poslednjoj deceniji njenog postojanja video je kao totalnu, kao političku, ustavnu, ekonomsku, kao “izraz dubokog nepovjerenja u vodeće slojeve poretka, koji su nerijetko ideologijskim floskulama zamračivali drame koje su se zbivale pred očima čitava društva. Tada je podcrtao i do danas smatra, da su ključni uzroci krize i raspada zemlje predstavljale razvojne razlike “od Triglava do Đevdelije”, nepostojanje nadzora nad JNA nakon smrti Josipa Broza Tita, te autističnost jugoslovenske sinteze u vremenu “svakovrsnih promjena u svijetu”. Roksandić i danas konstatuje probleme “južnoslavenske nedovršene i/ili promašene modernizacije”, ali uvažava tumačenja koja uvode koncept višestrukih modernosti kao mnogo suptilniji i tačniji okvir za razumevanje krize osamdesetih. Zbog svega navedenog, a u kontekstu savremenih propitivanja “tranzitološkog diskursa”, njegovo razmatranje fenomena tranzicije privlači posebnu pažnju. Polemike koje su zasnovane na dekonstrukciji modernizacijskog metodološkog okvira i odbacivanju zaključaka o navodnoj zakasnelosti i neučinkovitosti samoupravnog razvoja, očigledno su predstavljale inspirativno polje za Dragu Roksandića. Odatle i njegova konstatacija da je tranzicija

postala trajno stanje u kome se kapitalizam kao formacija stalne smene kriza nametnuo kao prirodno stanje bez alternative, te ironični zaključak: “Dakle, tranzicija nam je ‘sudbina’”.

Pojmovi historiografija i tranzicija su postavili okvir unutar koga je Rok-sandić sakupio 26 tekstova. U njima je razmatrao ključne fenomene koji su obeležili period socijalističke Jugoslavije, uzrokovali njen raspad i danas predstavljaju aktivne ideološke sadržaje postsocijalističkih postjugoslovenskih društava: nacionalizam, antifašizam, bratstvo i jedinstvo, kulturu pamćenja, te revizionizam. Teorijske rasprave o navedenim fenomenima je upotpunio detaljno istraženim historiografskim studijama genocidne politike NDH prema Srbima, koje se bave ključnim temama Drugog svetskog rata – masakrima u kotarima Glina i Vrginmost i užasima ustaškog logora Jasenovac. Poseban tekst u istom poglavlju je posvetio “istoriji mržnje” u Prvom svetskom ratu. Član-cima iz oblasti studija nasilja, Rok-sandić je suprotstavio poglavlja u kojima se bavio temama kulturne i identitske politike. Predstavio je značajne događaje (Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom 1944. godine), projekte (Krlježina Enciklopedija Jugoslavije), institucije (Zagrebački Filozofski fakul-tet) i paradigmatičke ličnosti (Gerasim Zelić, Sava Mrkalj, Nikola Tomazeo) odslikavajući kroz njih šire društvene procese. Važan deo knjige predstavljaju tekstovi koji se bave hrvatsko-austrijsko/nemačkim temama i odnosima, dok je poslednje poglavlje autor posvetio dvojici bliskih kolega koji su napustili akademsku i životnu scenu (Reneu Lovrenčiću i Đorđu Stankoviću).

Tekstove formalno objedinjuje činjenica da se dominantno bave prostoro-m Jugoistočne i Srednje Evrope, pri čemu je epicentar gotovo svih Rok-sandićevih istraživanja smešten u prostor vojne krajine – Triplex Confiniuma. Kako na jednom mestu navodi Gerasima Zelića iz 1823. “Tromeđa je jošte dobro poznato ime u Iliriku, prije bivše, sirječ, ograniče Republike Mljetačke, Cesa-revine Avstrijske i turske, sile osmanske”. Upravo je to prostor koji Rok-sandić analizira od svojih naučnih početaka i koji sagledava u maniru istraživača *longue durée*-a. Sadržinski, većina radova razmatra složene srpsko-hrvatske odnose u jugoslovenskom kontekstu kroz period od gotovo tri veka. Autor ubicira prve – proto relacije u vremenu ranog modernog doba, prati ih u decenijama postajanja jugoslovenstva pre Jugoslavije, sagledava njihovo uspo-stavljanje kroz jugoslovenski diskurs antifašizma, ali i kroz delovanja različi-tih anti-jugoslovenskih subjekata. Suštinski, osnovno polje i centralnu temu Rok-sandićevih historiografskih studija i analiza čine prostori geografske, men-

talne i identitetske liminalnosti. Bilo da se bavi pojedincima, fenomenima, ili događajima, Roksandić istražuje prostore u kojima se prepliću različiti uticaji koji stvaraju hibridne, ali u vremenima kriza radikalno isključujuće identitete. Posmatrana iz te perspektive, Roksandićeve fokusacije na srpsko-hrvatske odnose postaje mnogo jasnija, jer se sagledava kao polazna tačka za višeslojna razmatranja raznorodnih humanističkih narativa.

Najzad, pitanje formulacija i jezika koje Roksandić koristi u tekstovima, je iz desosirovske *perspective* posebno važno. Čini se da je autor koristio termine koji su predstavljali ključne subjekte političkih i ideoloških konstrukcija vremena i društva u kome je stvarao, kako bi otvorio prostor pluralnosti. Selekcija, odnosno izostanak određenih pojmova u naslovima, ali njihova (nekada do neprepoznatljivosti diskretna, a nekada mnogo jasnija) kontekstualizacija u samim tekstovima, pokazuju oprez i suptilnost autora. U tom kontekstu, njegovi tekstovi mogu biti shvaćeni kao svojevrstne pukotine u dominantnim revizionističim historiografskim diskursima. Kada *Historiografiju u tranziciji* analiziramo u sklopu angažmana Drage Roksandića na organizaciji i funkcionisanju višegodišnjeg projekta Desničini susreti, postaje jasno koliko je formalni izostanak određenih pojmova, zapravo omogućio njihovu suštinsku rehabilitaciju u javnom polju. Desničini susreti su stvorili jedinstveni istorijski forum, spajajući brojne istraživače humanističkih nauka koji se bave jugoslovenskim prostorom u širokom vremenskom i tematskom rasponu.

Od kada je kao mladi istraživač ušao u jugoslovensku historiografiju, Roksandićevo je stvaralaštvo obeleženo stalnim traganjima za novim pristupima prošlosti, za drugačijim perspektivama koje bi osvetlile neprimećene slojeve istraživanih pitanja. Snažno je podržavao metodološka i teorijska obogaćivanja struke, predano proučavajući francuske analiste i rezultate Bielefeldske škole društvene istorije, promovisući komparativističke, te studije kulture sećanja i studije nasilja. Njegovo stvaralaštvo je obeležila intelektualna radoznalost i otvorenost za nove metodološke perspektive, ali i stalno prisutna kritičnost, debatovanje i preispitivanje novih teorijskih pristupa i njihovih stvarnih dometa. Prhvatajući ih kao alternativne, a ne kao isključujuće, on nije izgubio poverenje u tradicionalnu istorijsku metodologiju. Iako ističući značaj postmodernističke dekonstrukcije kanonizovanih formi i stanovišta o pluralnosti istorijskih perspektiva, nikada nije relativizovao pojam istine. U tom smislu, čini nam se, nikada nije u potpunosti odbacio stav o osnovnom zadatku istorije koji je formulisao Leopold Ranke – pisati *wie es eigentlich gewesen*.

Drago Roksanđić je erudita i njegova poslednja knjiga je najbolji dokaz širine njegovog istraživačkog horizontala i istovremeno njegove duboke analitičnosti. U zaključnim pasusima, on se osvrnuo na poziciju istoričara u savremenosti i konstatovao da istoričar danas “ne može biti sveznalica, a još manje prorok. Njegova je najveća šansa kritički dijalog u kojem će svojim znanjima i umijećima, potrebama i imaginacijama biti jedan od sudionika u kreiranju održivih alternativa, lokalno i globalno (...) kao akter humanizacije odnosa među ljudima”. Čini se da *Historiografija u tranziciji* ima sve preduslove da bude “akter humanizacije odnosa među ljudima” u našoj složenoj sadašnjosti.

Olga Manojlović Pintar